

OKUL PSİKOLOJİK DANIŞMANLARININ DAVRANIM SORUNLARI GÖSTEREN LİSE ÖĞRENCİLERİYLE ÇALIŞMA DENEYİMLERİ*

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Cafer KILIÇ¹, Gözde ŞENSOY², Fatma Ebru İKİZ³

* Bu çalışma 2-4 Mayıs 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen I. Uluslararası Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1 Araştırma Görevlisi, Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, cafer.kilic@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6432-0474.

2 Araştırma Görevlisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, sensoy@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1420-5771.

3 Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, ebru.ikiz@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4381-1658.

Geliş Tarihi: 04.01.2021 **Kabul Tarihi:** 10.06.2021 **DOI:** 10.37669/milliegitim.853538

Öz: Davranım sorunları gösteren öğrencilere okul ortamında müdahale edilmesinde sorumluluk alan kişilerin başında okul psikolojik danışmanları gelmektedir. Bu öğrenciler, okul psikolojik danışma ve rehberlik servisine en fazla gelen/yönlendirilen grupların başında gelmektedir. Saldırganlık, madde kullanımı, istismar, zorbalık, kendine zarar verme eğilimleri olan öğrencilerin bireysel sorunları akran ilişkileri, akademik başarı, suçla sürüklenme gibi farklı alanlarda çeşitli sorunlara da neden olmaktadır. Olumsuz, hayati ya da adli sorunlar yaşanmadan bu öğrencilere erken müdahalede bulunulması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunları gösteren öğrencilerle çalışma deneyimlerini çok yönlü incelemektir. Bu araştırma nitel araştırma yaklaşımına göre tasarlanmıştır. Uşak ilindeki liselerde çalışan okul psikolojik danışmanlarından maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemiyle ulaşılan 15 okul psikolojik danışmanı ile nitel görüşmeler yapılmıştır. Nitel verilerin analizi sonucunda yaygın davranım sorunları, davranım sorunlarının nedenleri, kullanılan yaklaşım ve teknikler, iş birliği ve ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: davranım sorunları, okul psikolojik danışmanlığı, nitel görüşme

EXPERIENCES OF SCHOOL COUNSELORS WORKING WITH HIGH SCHOOL STUDENTS WITH CONDUCT PROBLEMS

Abstract:

School counselors are one of the people who take responsibility for intervening in the school environment with students who have conduct problems. Students who show conduct problems are one of the most referred groups to the school counseling service. Students who display aggression, substance use, abuse, bullying, and self-harming tendencies are more likely to experience various problems such as peer relations, school achievement, delinquency, etc. They should be intervened early without experiencing negative consequences such as legal problems. Thus, the purpose of this study is to examine the professional experience of school counselors while working with conduct-problem students. This study was designed according to the qualitative approach. Qualitative interviews were conducted with 15 school counselors who work at high school level in Usak. Research participants were selected with maximum variation sampling. As a result of the analysis of qualitative data, common conduct problems, causes of conduct problems, approaches, and techniques used, cooperation and needs have emerged.

Keywords: conduct problems, school counseling, qualitative interviews

Giriş

Çocukluk ve ergenlik döneminde davranım sorunları dönemin en yaygın psikolojik sorunlarının başında gelmektedir (Loeber, Burke, Lahey, Winters ve Zera, 2000; Waldman ve Lahey, 2013). Davranım sorunları sosyal normları, yasaları, kuralları ve diğerlerinin temel haklarını ihlal eden ya da diğerlerine zarar veren davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Dishion ve Racer, 2013; Matthys ve Lochman, 2010). Davranım sorunlarının tanımlanmasında dört başlık altında yer alan davranışlar ölçüt olarak kullanılmaktadır; a) insanlara ve hayvanlara yönelik şiddet, b) eşyalara zarar verme, c) hırsızlık ya da dolandırıcılık ve d) kuralları ciddi biçimde ihlal etme (APA, 2013). Davranım sorunları geniş bir spektrumda yer alan çeşitli davranışları içermektedir. Bu davranışlar bağırma ve öfke patlamaları gibi hafif düzeydeki davranışlar ve saldırganlık, şiddet ve hırsızlık gibi ileri düzey saldırgan davranışlar ile birlikte diğerlerine zarar vermeyi içeren daha ciddi sayılabilecek antisosyal davranışları kapsamaktadır (McMahon ve Frick, 2007). Davranım sorunlarını yaygınlığı gelişim dönemlerine ve cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Davranım sorunlarının çocukluk ve ergenlik

dönemindeki yaygınlığı %4 ile %10 arasında değişmektedir (Canino, Polanczyk, Bauermeister ve Frick, 2010; Merikangas vd., 2010; Vicente vd., 2012). Erkekler, kızlara göre çocukluktan itibaren daha fazla ve şiddetli davranım sorunu göstermektedir ancak bu fark ergenlikle beraber azalmaktadır (Moffitt, 2018; Sentse, Kretschmer, de Haan ve Prinzie, 2017).

Saldırganlık ve diğer yıkıcı davranış bozuklukları aileler, öğretmenler, okul yönetimi ve eğitimciler tarafından öncül problem alanlarından biri olarak kabul edilmektedir (Powell vd., 2011). Antisozyal davranışların ergenlik döneminde tepe noktasına ulaşması (Moffitt, Caspi, Dickson, Silva ve Stanton, 1996), suça sürüklenme (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2017) ve çocuk sanık olma (Adalet Bakanlığı [AB], 2019) oranlarında artış meydana gelmesi gibi göstergeler, davranım sorunlarının okullardaki temel sorunlardan biri olduğunu doğrudan ya da dolaylı olarak desteklemektedir. Yıkıcı davranış bozuklukları altında tanımlanan davranım bozukluğu okul ortamında yalan söylemek, kavga etmek, okuldan kaçmak, hırsızlık yapmak, kuralları ihlal etmek, okuldaki malzemelere zarar vermek gibi çeşitli davranışları kapsamaktadır. Bu spektrumda yer alan davranışların yansımaları, özellikle ergenlik döneminde daha şiddetli bir şekilde gözlenmektedir. Davranım problemi gösteren öğrencilerin öğrenme ortamını olumsuz etkilemesi, kontrol altına alınmalarının güç ve maliyetli olması, diğer öğrencileri zararlardan korumak için ekstra maliyetlere neden olmaları ve diğer öğrencilerin strese maruz kalmaları eğitim ortamındaki etkileri olarak değerlendirilebilir (Frick, 2004). Ayrıca, ergenlik dönemi davranım sorunları ergenlik dönemi ile sınırlı olmayıp yetişkin fiziksel ve psikolojik sağlığını da etkilemektedir. (Moffitt vd., 1996; Odgers vd., 2007; Roisman, Monahan, Campbell, Steinberg ve Cauffman, 2010). Dolayısıyla, davranım problemlerinin ergenin ve diğer kişilerin yaşamı üzerindeki etkisi hem ergenlik hem de yetişkinlik dönemleri açısından değerlendirilmelidir.

Okulun, çocuk ve ergenlerin zamanlarını geçirdikleri, sosyalleştikleri ve yeni öğrenmeler gerçekleştirdikleri bir alan olduğu göz önüne alındığında, davranım sorunları gösteren öğrencilere yönelik okul temelli önleme ve müdahale programlarının önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu programların davranım problemi olan öğrencilerin davranışlarının değiştirilmesinde etkili olduğu bilinmektedir (Austin ve Sciarra, 2015; Baker-Henningham, Scott, Jones ve Walker, 2012). Söz konusu hizmetlerin planlanması ve uygulanmasında okul yönetimine, öğretmenlere, okul psikolojik danışmanlarına, velilere roller düşmektedir ancak asıl sorumluluk okul psikolojik danışmanlara atfedilmektedir. Dolayısıyla, okul psikolojik danışmanlarının, davranım sorunları gösteren öğrencilere yönelik okul temelli uygulamalarında çeşitli değişkenleri gözetmeleri gerekmektedir. Öncelikle, davranım sorunları gösteren çocuk ve ergenlere yönelik sunulan tedavi hizmetlerinin karmaşık ve zorlayıcı olduğu dikkate alınmalıdır (Kazdin, 2018). Bu grupta yer alan ergenlerin tedaviye karşı dirençli olmaları, tedavi başarısının önündeki başlıca engellerden biridir. İkincisi, davranım sorunları gösteren öğrencilere yönelik çalışmaların olabildiğince erken dönemden başlayarak uygulanması, problem

davranışların azaltılmasında ya da ortadan kaldırılmasında etkili olmaktadır (Brody, Kogan, Chen ve Murry, 2008; Mann ve Reynolds, 2006). Üçüncüsü, davranım sorunları gösteren öğrencilere yönelik müdahalelerin çoklu risk faktörlerinin etkisi gözetilerek planlanması ve uygulanması gerekmektedir (Frick, 2016b). Okul temelli müdahalelerin, davranım sorunu gösteren ergenlerin ailelerini ve arkadaş ilişkilerini kapsayacak şekilde planlanması daha etkili sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. Son olarak, davranım problemlerine yönelik müdahalelerin çözüm odaklı olması bir diğer ölçüt olarak değerlendirilebilir. Öğretmenlerle yapılan görüşmeler, 1) çocuk ve ergenlerin ihtiyaç ve yeteneklerinin daha iyi bilinmesinin, 2) pozitif ve proaktif stratejilerin kullanılmasının, 3) sosyal ve duygusal becerilerin öğretilmesinin davranım problemi gösteren öğrencilere etkili müdahalelerin planlanabilmesi için öne çıkan ihtiyaç alanları olduğunu göstermiştir (Baker-Henningham ve Walker, 2009). Sonuç olarak, davranım sorunlarına yönelik önleme ve müdahale çalışmalarından genel olarak olumlu sonuçlar alınmakta (Brännström, Kaunitz, Andershed, South ve Smedslund, 2016; Sawyer, Borduin ve Dopp, 2015) ancak var olan programların bağlamları, hedef grupları ve değerlendirme yöntemleri değerlendirilerek kanıta dayalı etkililiğinin güçlendirilmesi gerekmektedir (Farrington, Gaffney, Lösel ve Ttofi, 2017).

Davranım sorunları gösteren öğrenciler hem okul ortamında hem de okul dışı ortamlarda problem davranış gösteren önemli bir grubu temsil etmektedir. Okullarda davranım sorunları gösteren öğrencilere hizmet sunan ruh sağlığı uzmanlarının başında okul psikolojik danışmanları gelmektedir. Bu nedenle, okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunları gösteren çocuk ve ergenlere ilişkin profesyonel deneyimlerinin araştırılması ve ihtiyaç, bilgi, beceri, yeterlik, vb. konularda görüşlerinin belirlenmesi önemli görünmektedir. İlk olarak, davranım problemleri, okullardaki en yaygın sorunlardan biri olmakla beraber bu durumun maddi ve manevi sonuçlarına ilişkin verinin olmaması önemli bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Okul psikolojik danışmanlarının deneyimleri, bu davranışların öğrenciler, öğretmenler, okul yönetimi ve psikolojik danışmanlar üzerindeki maddi ve manevi çıktılarının okul bağlamında değerlendirilmesine olanak sağlayabilir. İkincisi, alanyazındaki sonuçlar davranım sorunlarına yönelik önleme ve müdahale programlarının etkili olduğunu göstermiş ancak araştırma-uygulama bütünlüğündeki eksiklik ve psikolojik yardım alan kişilerin oranı, bu alandaki çalışmaların gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir (Kazdin, 2018). Alanyazın incelendiğinde davranım sorunlarına yönelik okul temelli sistematik programların incelenip test edildiği görülmektedir (Kyranides vd., 2018). Türkiye’de ise böyle bir programa rastlanmamakla birlikte durum ve ihtiyaç tespiti çalışmalarının da kısıtlı olduğu görülmektedir. Son olarak, davranım sorunlarına yönelik önleme ve müdahale çalışmalarından genel olarak olumlu sonuçlar alınmakta (Brännström vd., 2016; Sawyer vd., 2015) ancak var olan programların çeşitli değişkenler açısından yeniden değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Farrington vd., 2017).

Yukarıda belirtilen alanyazın bir arada değerlendirildiğinde, okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunları gösteren öğrencilerle profesyonel çalışma deneyimle-

rini incelenmesi; davranım problemlerinin yaygınlığı, önemi, nedenleri ve sonuçları, psikolojik danışmanların bilgi ve yeterlik düzeyleri, kullanılan yaklaşımlar, müdahaleler, süpervizyon, konsültasyon, iş birliği (okul yönetimi, aile ve öğretmenler) gibi konularda incelenmesi araştırmaya değer bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunları gösteren öğrencilerle çalışma deneyimlerini çok yönlü incelemektir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Sosyal gerçekliğin ve bu sosyal gerçekliğe ilişkin kültürel anlamın ve bireysel fenomenolojik değerlerin yapısını etkileşimsel bir yolla tespit etmek amacıyla bu çalışma nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür.

Çalışma Grubu

Davranım problemlerinin mahalli özelliklere ve sosyo-ekonomik koşullara göre değişkenlik gösterdiği (Odgers vd., 2012) göz önünde bulundurularak, çalışma grubunda farklılıklar barındıran katılımcıları dahil etmeyi sağlayan maksimum çeşitleme yöntemi (Patton, 2014) ile Uşak ilindeki liselerde çalışan 15 okul psikolojik danışmanını dahil edilmiş ve katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur. Görüşmeler 2018-2019 eğitim öğretim yılının bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığından 07/11/2018 tarihli 2018-64 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Tablo 1. Okul Psikolojik Danışmanlarına Ait Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Çalışma Süresi	Eğitim Alma	Farklı okullarda çalışma deneyimi	Davranım sorunlarının yaygınlığı
PD1	Erkek	42	20	Evet	Hayır	Evet
PD2	Erkek	47	25	Evet	Evet	Hayır
PD3	Kadın	32	9	Evet	Evet	Hayır
PD4	Kadın	34	11	Evet	Evet	Evet
PD5	Kadın	29	7	Hayır	Evet	Evet
PD6	Erkek	43	21	Evet	Evet	Evet
PD7	Kadın	26	3	Evet	Hayır	Evet
PD8	Kadın	26	4	Evet	Hayır	Hayır
PD9	Erkek	22	1	Evet	Hayır	Evet

PD10	Kadın	45	21	Evet	Evet	Hayır
PD11	Kadın	32	9	Hayır	Evet	Evet
PD12	Kadın	42	22	Evet	Evet	Hayır
PD13	Kadın	24	1	Evet	Hayır	Evet
PD14	Kadın	26	2	Evet	Evet	Hayır
PD15	Kadın	32	10	Hayır	Evet	Evet

Tablo 1’de sunulan bilgilere göre çalışma grubunu 4 erkek 11 kadın olmak üzere 15 okul psikolojik danışmanı oluşturmuştur. Katılımcıların tamamı lisans mezunu olup yaşları 22 ile 45 arasında ($X=32,5$), çalışma deneyimi ise 1 ile 25 yıl arasında değişiklik göstermiştir ($X=10,07$). Katılımcıların büyük çoğunluğu psikolojik danışma ve rehberlik alanıyla ilişkili eğitimler almış ancak sadece bir kişi süpervizyon hizmetinden yararlandığını belirtmiştir. Katılımcıların yaklaşık üçte ikisi davranım sorunlarının çalıştıkları kurumda önemli bir problem durumu olduğunu belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunları gösteren öğrencilerle çalışma deneyimlerini derinlemesine incelemek amacıyla katılımcılarla bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar tarafından altı açık uçlu yarı yapılandırılmış görüşme sorusu oluşturulmuş ve bu sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Görüşmeler öncesinde katılımcıların demografik bilgilerini belirleyebilmek amacıyla oluşturulan demografik görüşme formundaki sorular sorulmuştur.

Yarı yapılandırılmış görüşme soruları aşağıda sıralanmıştır.

1. Okulda yaygın davranım problemleri/antisosyal davranışlar nelerdir?
2. Davranım sorunları gösteren çocuk ve ergenlere yönelik mesleki bilgi ve becerilerinize dair yeterliklerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
3. Davranım sorunları olan çocuk ve ergenlerle çalışırken daha fazla kullandığınız ya da daha etkili olduğunu gözlemlediğiniz bir kuramsal yaklaşım var mı? Varsa açıklar mısınız?
4. Davranım sorunları olan çocuk ve ergenlerle çalışırken hangi yöntem ve müdahaleleri etkili buluyorsunuz?
5. Davranım problemleri olan öğrencilerle çalışırken okuldaki çalışma uyumunu ve iş birliğini nasıl değerlendiriyorsunuz?
6. Davranım problemleri olan öğrencilerle çalışırken desteğe (bilgi, beceri, yeterlik, konsültasyon, süpervizyon) ihtiyaç duyuyor musunuz?

Verilerin Toplanması ve Analizi

Görüşmelerin standartlığını sağlamak amacıyla mülakat kılavuzundan faydalanılmıştır (Patton, 2014). Araştırmacılar tarafından hazırlanan demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış sorular mülakat kılavuzunda belirtilen sırayla katılımcılara yöneltilmiştir. Araştırmaya katılımda gönüllülük esası gözetilmiştir. Katılımcılara görüşmelerden önce ulaşılmıştır, araştırmanın amacı ve yöntemi açıklanmış ve katılmaya gönüllü olup olmadıklarını belirtmeleri istenmiştir. Görüşmeler, gönüllü olan katılımcıların çalıştıkları okullarda gerçekleştirilmiş, her görüşme 20-25 dakika arasında sürmüştür. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

Görüşmelere ait ses kayıtları araştırmacılar tarafından yazıya dökülmüştür. Verilerin çözümlenmesi tümevarımsal içerik analizi ile gerçekleştirilmiştir (Berg, 2001; Merriam, 2015). Veriler ifadelerin ya da olayların benzerliğine göre kategorilere bulgulaştırılmış, kategorilere ayrılmış ve raporlaştırılmıştır. Elde edilen bulguların inanırılığının, güvenilirliğinin ve tutarlılığının sağlanabilmesi için araştırmacı üçgenlemesinden faydalanılmıştır (Merriam, 2014; Patton, 2014). Yazıya dökülen metinler ilk ve ikinci yazar tarafından birbirinden bağımsız olarak analiz edilmiştir. Analizler yaklaşık bir ay sürmüştür. Kodlayıcılar analizlerini bitirdikten sonra bir süre sonra analizlerin doğruluğundan emin olmak amacıyla tekrar göz atmıştır. Daha sonra, iki kodlayıcı bir araya gelerek tüm katılımcılara ait verilerin analizinin birbiri ile tutarlılığı üzerine çalışmıştır (Schreier, 2012). Analizlerin birbiri ile tutarlı olduğu üzerine karar kılmışlardır. Verilerden araştırma sorusu ile paralel olarak yedi kategori belirlemiştir. Kategorilerden bazılarının alt kategoriler niteliğinde temalar içerdiği görülmüştür. Elde edilen sonuçlar bulgular başlığında sunulmuştur.

Bulgular

Okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunları gösteren öğrencilerle çalışma deneyimlerine ilişkin yarı yapılandırılmış görüşmeler sonrasında elde edilen veriler analiz edilmiştir. Analizler *okullardaki yaygın davranım sorunları, davranım sorunlarının nedenleri, psikolojik danışmanların mesleki yeterlikleri, psikolojik danışma yaklaşımları, müdahale ve teknikler, iş birliği ve ihtiyaçlar* olmak üzere yedi kategori kapsamında derlenmiş ve bu kategorilerin altındaki ana temalar ve alt temalar sırasıyla sunulmuştur.

1. Kategori: Okullardaki Yaygın Davranım Problemleri

Öncelikli olarak, okul psikolojik danışmanlarının karşılaştığı yaygın davranım problemlerinin neler olduğu psikolojik danışmanlara sorulmuştur. Okul psikolojik danışmanlarının paylaşımlarına uygun olarak ana temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Okul psikolojik danışmanlarının sıklıkla gözlemediği davranım sorunlarına ilişkin tema ve alt temalar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Yaygın Davranım Sorunları

Temalar	Alt Temalar
Fiziksel saldırganlık	Fiziksel saldırganlık Kavga çıkarmak Mala zarar vermek Tehdit etmek Hakaret etmek Kesici/delici aletler kullanmak
Sosyal saldırganlık	Lakap takmak Alay etmek Dedikodu çıkarmak İftira atmak Düşmanlık beslemek
Kural dışı davranışlar	Okula gelmemek Okuldan kaçmak Madde kullanmak Hırsızlık yapmak Otoriteye karşı gelmek

Tablo 2’de de görüldüğü gibi yapılan analizler sonucunda fiziksel saldırganlık, sosyal saldırganlık ve kural dışı davranışlar olmak üzere üç ana tema ve her bir ana tema altında alt temalar sunulmuştur. Okul psikolojik danışmanlarının paylaşımlarından elde edilen sonuçlara göre fiziksel saldırganlık başlığı altında “*saldırganlık, kavga çıkarmak, mala zarar vermek, tehdit etmek, hakaret etmek, kesici ve delici aletler kullanmak*” gibi davranışlar okullarda gözlenen davranım sorunlarıdır. Sosyal saldırganlık teması altında “*lakap takmak, alay etmek, dedikodu çıkarmak, iftira atmak, düşmanlık beslemek*” alt temaları belirlemiştir. Son olarak, kural dışı davranışlar teması altında “*okula gelmemek, okuldan kaçmak, madde kullanmak, hırsızlık yapmak, otoriteye karşı gelmek*” alt temaları belirlenmiştir.

Öncelikle, psikolojik danışmanlar erkek öğrencilerin fiziksel saldırgan davranışlar, kız öğrencilerin ise sosyal saldırgan davranışlar sergileme eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir. Psikolojik danışmanların aktarımlarına göre davranım sorunlarına ilişkin cinsiyetler arası farklılıklar özellikle meslek liselerinde daha açık bir şekilde gözlenmektedir.

“Erkeklerde fiziksel şiddet ağırlıklı, kızlarda ise daha çok, böyle sosyal medya üzerinden saldırlar daha çok oluyor (PD11).”

“Fiziksel şiddet yok ama psikolojik ve sosyal şiddet çok fazla (PD8).”

İkincisi, psikolojik danışmanların paylaşımlarından elde edilen sonuçlara göre “fiziksel saldırganlık, okuldan kaçma, otoriteye karşı gelme, alay etme davranışları, iftira, hakaret etme, lakap takma” daha yaygın gözlenen davranım sorunlarıyken “hırsızlık, madde kullanımını, mala zarar verme, yangın çıkarmak, işyerinden bir şeyler çalmak” daha az gözlenen ya da hiç gözlenemeyen davranım sorunlarıdır. Son olarak, davranım problemlerinin alt boyutlarına ilişkin bulgular davranım sorunlarının okulların başarı düzeylerine göre değişkenlik sergilediği görülmüştür. Okulların genel başarı düzeyleri okul psikolojik danışmanlarının ifadelerine dayanılarak belirlenmiş, katılımcıların ifadeleri dışından herhangi bir ölçüt dikkate alınmamıştır. Katılımcıların ifadelerine göre akademik başarının yüksek olduğu okullarda davranım problemleri çok hafif düzeyde seyrederken akademik başarının düşük olduğu okullarda davranım problemleri yaygın problem davranışlardan biri olarak gözlenmektedir. Aşağıda her iki okuldan katılımcılara ait ifadelerden örnekler verilmiştir.

“Biz de öyle dışarılarda çok fazla kavga güürültü olmaz, ufak şeyler oluyor. Onda da hem öğrenci hem velisiyle çözebiliyorsun. Ufak tefek zorbalıklar, laf atmalar, isim takma var, televizyon karakterlerindeki isimleri yakıştırmalar. Bunlar taşmadan müdahale edebiliyoruz ama (PD12).”

2. Kategori: Davranım Sorunlarının Nedenleri

Davranım sorunlarının nedenlerine ilişkin okul psikolojik danışmanları paylaşımında bulunmuş ve yapılan paylaşımlar ışığında davranım sorunlarının nedenlerine ilişkin ana tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Okul psikolojik danışmanları tarafından sıralanan davranım problemlerinin nedenleri incelendiğinde aile, arkadaş ilişkileri ve mahalli özellikler öne çıkan ana temalar olarak belirlenmiştir. Davranım sorunlarının nedenlerine ilişkin ana tema ve alt temalar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Davranım Sorunlarının Nedenleri

Temalar	Alt Temalar
Ailevi	Ekonomik problemler Şiddetli geçimsizlik ve kavga Boşanma Duygusal ihtiyaçları göz ardı etme Aile baskısı Bakım veren kişilerin farklı olması Davranım sorunlarının reddi Sorumluluğun annede olması
Arkadaş ilişkileri	Gruplaşma Popülerleşme isteği
Sosyal Çevre (Mahalli)	Düşük sosyoekonomik düzey

Öncelikli olarak, ailevi faktörlerin davranım sorunlarının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadığı okul psikolojik danışmanları tarafından ifade edilmiştir. “*Sorumluluğun genellikle annede olması, çocuklara bakım veren kişilerin farklılaşması, şiddetli geçimsizlik, boşanma, ailelerin problem davranışları kabul etmemesi, aile baskısı*” gibi nedenler davranım problemlerinin ortaya çıkmasına neden ailevi faktörler olarak sıralanmıştır. Örneğin, babanın sadece ekonomik temelli bir anlayışa sahip olması ya da annenin otorite figürü olmada yetersiz kalması davranım sorunlarının kaynaklarından biri olarak gösterilmektedir.

“... Ben çalışıyorum sizin ihtiyaçlarınızı karşılıyorum, sorumluluğum bitmiştir. Çocuğın duygusal ihtiyaçları göz ardı ediliyor. Kişisel ihtiyaçlar göz ardı edilmemeli. Özellikle baba ekonomik olarak bakıyor; ben ihtiyaçlarını karşılıyorum, o birey artık (PD6).”

“*Problem davranış gösteren öğrencilerin velileri bizden daha kötü durumda çünkü onlar çaresiz kaldıkları için bize geliyorlar. Veliler daha pasif kalıyor. Mesela erkek öğrencilerin anneleri çocuklarından çekinir durumdalar. Birkaç tanesini canlı gördüm. Kavga etmiş mesela, annesi okula gelmiş. Annesine öyle bir bağırtıyor ki kadın sesini çıkartamıyor (PD7).*”

Öte yandan, aile desteğinin olduğu okullarda sadece davranım sorunları değil genel olarak birçok sorunun çözümünde ailelerin katkı sağladığı belirtilmiştir.

“*Aileler aslında bu konuda çok bilinçliler, yani gözlemledikleri problemleri okul ile çözmek istiyorlar. Belki biraz da işlerine geliyor, kendi işlerini kolaylaştırmak için (PD12).*”

Ailelerin, çocukların davranım problemlerini çözmeye ya da çözümüne yardımcı olma girişimlerinin yetersiz kaldığı psikolojik danışmanlar tarafından ifade edilmiştir. Bir okul psikolojik danışmanın aktarımı bu kısır döngüyü özetlemektedir; “*Çocuk aynı sorunları yaşıyor, aile aynı hataları devam ettiriyor*”. Ayrıca, ailenin çocuğın gösterdiği davranım problemlerini inkâr etmesi “*Benim çocuğum yapmaz diyorlar ve destek vermiyorlar*” ya da sorunun kaynağını sadece çocuğa atfetmesi bir diğer önemli sorun olarak belirtilmiştir. Bazı özel durumlarda psikiyatri servislerine yönlendirilen çocukların aileleri tarafından engellenmesi ya da okul psikolojik danışmanlarının verdiği kararın sorgulanması sorunların çözümünü engelleyen aile kökenli bir sorun olarak ifade edilmiştir. “*Bazı çocukları hastaneye yönlendirdiğimiz oluyor. Bunda bile aileler direnç gösteriyor*”.

İkincisi, okul psikolojik danışmanları davranım sorunlarının nedenleri arasında arkadaşlık ilişkileri gösterilmiştir. Psikolojik danışmanların aktarımlarına göre davranım problemleri gösteren ergenler kendileri ile benzer sorunlara ve davranışlara sahip ergenlerle arkadaşlık kurmaktadır. Arkadaş gruplarının etkisi okulun genel başarı düzeyine göre farklılaştığı belirtilmiştir; akademik başarının düşük olduğu okullarda arkadaş ilişkilerinin davranım problemleri üzerindeki etkisinin artarken, akademik başarının yüksek olduğu okullarda ise arkadaş ilişkilerinin daha sınırlı etkisi söz konusudur.

“Çocukluktan ergenliğe geçişte kendi ruh hâllerine göre arkadaşlar belirliyorlar çünkü beni anlayan biri olmalı diye düşünüyorlar... Çocuk yaşadığı problemleri kendi gibi problem yaşayan diğer çocuklarla bir arada olmaya çalışıyor çünkü kendi sıkıntısını en iyi anlayabilecek grup kendisi gibi problem yaşayan gruplar (PD6).”

Son olarak, psikolojik danışmanların paylaşımları mahalli şartların ergenlerin davranım problemlerini tayin etmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Düşük sosyoekonomik mahallelerde yaşayan ya da dezavantajlı konumda olan ergenlerin daha fazla sayıda davranım problemi gösterdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, mahalli özelliklerin daha iyi olduğu bölgelerde davranım problemlerinin daha az görüldüğü ifade edilmiştir.

“Mahallemizi gördüğümüz yani, bu mahallenin çocukları buranın yapısı olarak birazcık daha farklı. Daha ilgili, daha memur kesim ya da daha sakin bir kesim. Mesela bizim okulun etrafında çocukların dikkatini dağıtacak çok fazla bir şey yoktur (PD12).”

“Ailesinde ekonomik problemler var ise... Tamam, birçok arkadaşı oluyor ama grubu kendisi gibi ekonomik problem yaşayan çocuklardan oluşuyor (PD6).”

3. Kategori: Mesleki Yeterlik Algısı

Okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunları gösteren ergenlerle çalışırken algılanan mesleki yeterlikler düzeyleri psikolojik danışmanlara sorulmuş ve gelen paylaşımlar doğrultusunda ana temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Okul psikolojik danışmanlarının algılanan mesleki yeterlikler düzeylerine ilişkin temaların sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Mesleki Yeterlik Algısı

Temalar	Alt Temalar
Yeterli	Üniversite eğitiminin kalitesi Yeterli bilgi ve beceriye sahip olma
Yetersiz	Süpervizyon desteğinin olmaması Üniversite eğitiminde uygulama eksikliği Sadece kız öğrencilerle çalışma deneyimi Ebeveynlerin engelleyici rolü

Okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunları gösteren ergenlerle çalışırken algıladıkları mesleki yeterlik ya da yetersizlik duygusunun üniversite eğitiminin niteliği, uygulama eksikliği, süpervizyon, ailenin süreçteki rolü ve tek cinsiyetli eğitimle ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

“Çok iyi eğitim alıyoruz biz ama buraya geldiğimizde elimizde bir şey olmuyor. Şöyle olabilir; bu konuyu çok iyi bilen birinden ya da burayı bilen birinden destek almak isterim. Bana ne yapacağımı söylemesi lazım (PD7).”

“İlk geldiğimde çok eksik hissettim çünkü daha önce ortaokul kademesinde çalıştım. İlk defa sadece kızlarla çalışıyorum... Başta kendimi çok yetersiz hissettim... Şu an bütün gruba yetişemiyorum. Geri dönütler alıyorum ama hâlâ yetersiz hissediyorum çünkü hâlâ o davranışları görüyorum ben okulda (PD8).”

Üniversite eğitimi bize kuramsal bilgi veriyor ama bize pratik yapma imkânı maalesef vermiyor... Bunun da eksikliğini yeni başlayan bir rehber öğretmen olarak hissediyorum (PD9).”

4. Kategori: Yararlanılan Psikolojik Danışma Yaklaşımları

Okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunları gösteren ergenlerle çalışırken yararlandığı psikolojik danışma yaklaşımlarının ne olduğu sorulmuş ve yapılan paylaşımlar doğrultusunda temalar oluşturulmuştur. Okul psikolojik danışmanlarının yararlandığı kuramlara ilişkin temaların sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Yararlanılan Psikolojik Danışma Yaklaşımları

Temalar
Çözüm odaklı terapi
Bilişsel-davranışçı terapi
Davranışçı terapi
Bilişsel terapi
Kuram belirtilmedi

Okul psikolojik danışmanları, davranım sorunları gösteren ergenlerle çalışırken bilişsel terapi, çözüm odaklı terapi, davranışçı terapi gibi psikolojik danışma kuramlarından faydalanmışlardır. Katılımcılardan birkaçı ise herhangi bir kuramdan yararlanmadığını belirtmiştir.

“Birazcık şey daha hocam, bazı noktalarda bilişsel terapi kullanıyorum. Bir olay olduğunda mesela o çocuktaki düşünce akışındaki şeye vurgu yapmaya çalışıyorum. Mantıksal süreçte bir sıkıntı var yani. Daha çok bilişsel olarak ilerliyorum ben kendi açımdan. Altta yatan düşünce ne, temel inançlara gitmeye çalışıyorum (PD13).”

“Çözüm odaklı terapiyi kullanmaya çalışıyoruz ama her çocuk ayrı, ona göre adım atmak gerekiyor. Tüm aldığım eğitim, seminer, kuramları bir kenara bırakırsınız sadece insan olursunuz, empati kurarak devam edersiniz (PD6).”

5. Kategori: Kullanılan Müdahale ve Teknikler

Okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunları gösteren ergenlerle çalışırken yararlandığı kuramların yanı sıra spesifik olarak yararlandıkları müdahale ve teknikler olup olmadığı katılımcılara sorulmuş ve gelen paylaşımlar doğrultusunda temalar değerlendirilmiştir. Katılımcıların yalnızca birkaçının bu soruyu cevaplamasından dolayı temalar oluşturulamamıştır. Katılımcılardan gelen paylaşımlara göre “*mucize sorular, akran arabuluculuğu, sokratik sorgulama*” kullanılan üç müdahale/teknik olarak belirtilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu davranım sorunları ergenlerle çalışırken yararlandığı müdahale ve teknikler olmadığını belirtmiştir.

“*O noktada (teknik ve stratejiler) yeni olduğum için eksiklik hissediyorum (PD13).*”

6. Kategori: İşbirliği

Okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunları gösteren ergenlerle çalışırken okul kapsamında algıladıkları iş birliği durumu sorulmuştur ve yanıtlara göre dört tema oluşturulmuştur. Temalara dair sonuçlar Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. İş Birliği

Temalar	Alt Temalar
Okul yönetimi	Destek verme Disiplini sağlama Yönlendirme
Öğretmenler	Destek verme Yönlendirme Rehberlik etkinliklerini uygulama Sorumluluk almama
Aile	Çocukla ilgilenme İş birliği İlgilenmeme/ ihtiyaçları görmezden gelme Çaresizlik Direnç gösterme Davranışları manipüle etme
Öğrenciler	Bilgi paylaşma Akran arabuluculuğu

Katılımcılardan elde edilen sonuçlara göre davranım sorunlarına müdahale ederken genel olarak okul yönetimi, öğretmenler, aileler ve öğrencilerle iş birliği yapılmaktadır. Okul psikolojik danışmanlarının paylaşımları destek kaynaklarıyla kurulan iş birliği ilişkisinin her okulun özelliklerine göre farklılaştığını göstermiştir.

“Onlar (okul yönetimi ve öğretmenler) genel olarak destek oluyorlar, ellerinden geleni yapıyorlar. Bize yönlendiriyorlar, olayları anlatıyorlar. Gerektiğinde bizim etkinliklerimizi sınıflarında uyguluyorlar. Öğretmenlerle de sıkıntı yaşamıyoruz. Rehberliğe önem verilen bir ortamda çalışıyorum. Ancak ailelerde bizim gözlemlediklerimiz aileleriyle örtüşmediği için bir karşı çıkma... Öğrencisi için davranışlarını bize kabul ettirme yönüne gidiyor. Ailelerle çalışırken zorlanıyoruz. Destek alamıyoruz ailelerden (PD11).”

7. Kategori: İhtiyaçlar

Okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunları gösteren ergenlerle çalışırken mesleki anlamda ihtiyaçlarının neler olduğu sorulmuş ve gelen cevaplara uygun olarak temalar oluşturulmuştur. Okul psikolojik danışmanlarının mesleki ihtiyaçlarını gösteren temalar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. İhtiyaçlar

Temalar
Süpervizyon
Konsültasyon
Psikolojik danışma ağırlıklı eğitim
Lisansüstü eğitim
Üniversiteyle iş birliği
Seminer
Konsültasyon
Hizmet içi eğitim

Okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunları gösteren ergenlerle çalışma deneyimlerini iyileştirmek ve güçlendirmek adına çeşitli ihtiyaçlar dile getirmişlerdir. Süpervizyon desteği, lisansüstü eğitim, psikolojik danışma ağırlıklı eğitim, seminer, konsültasyon, hizmet içi eğitim, üniversiteyle iş birliği psikolojik danışmanların mesleki yeterliklerini güçlendirebilecek ihtiyaçlar olarak sıralanmıştır.

“Süpervizyon isterdim, kesinlikle yani o çok katkı sağlardı. Evet, eğitim de isterdim... Dediğim gibi her şey çok hızlı değişiyor... Kesinlikle düzenli olarak eğitim olmasını isterdim. Yani bizim branşta özellikle, sen artık buradan devam et diye bir şey olmamalı, olmaz da. Bu saatten sonra hiç olmaz. Biz belli bir noktaya götürdük, belli bir süreç vardı bizde... Doksanlarla iki binli yıllar arasında diyelim ki. Daha ağır seyreden bir ilerleme vardı. Ama şimdiden sonra, aldığımız eğitimle bu tarafı nasıl götürebiliriz o çok zor. O yüzden üzerine bir şey koymamız lazım (PD12).”

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Okul psikolojik danışmanlarının davranım sorunu gösteren ergenlerle çalışma deneyimlerini çok yönlü incelemek amacıyla 15 okul psikolojik danışmanı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi sonuçları, öğrencilerde yaygın gözlenen davranım sorunlarının fiziksel saldırganlık, sosyal saldırganlık ve kural dışı davranışlar olmak üzere üç kategoride yer aldığını göstermiştir. Davranım sorunlarının nedenleri ailevi, arkadaş ilişkileri ve mahalli özellikler olarak tespit edilmiştir. Davranım problemlerine yönelik müdahalelerde, okul psikolojik danışmanlarının genel olarak çözüm odaklı terapi, bilişsel terapi ve davranışçı terapiyi kullandığı, müdahale ve teknik anlamında sınırlı kaldıkları, çeşitli ihtiyaçları olduğu saptanmıştır.

Okul psikolojik danışmanların davranım problemlerine ilişkin deneyimleri, bu davranışların sınıflama, gösterge davranışlar ve cinsiyet açısından alanyazındaki araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Öncelikle, okul psikolojik danışmanlarının ifade etmiş oldukları yaygın davranım problemleri olan fiziksel saldırganlık, sosyal saldırganlık ve kural dışı davranışlar, alanyazında belirtilen sınıflama ile örtüşmektedir. DSM-5'teki sınıflamaya göre davranım problemleri insanlara ve hayvanlara yönelik şiddet, eşyalara zarar verme, dolandırıcılık ya da hırsızlık, kuralları ciddi bir biçimde ihlal etme olmak üzere dört alt başlık altında sınıflandırılmaktadır (APA, 2013). Bu çalışmada davranım problemleri saldırganlık, kavga çıkarmak, mala zarar vermek, tehdit etmek, hakaret etmek, kesici ve delici aletler kullanmak, lakap takmak, alay etmek, dedikodu çıkarmak, iftira atmak, düşmanlık beslemek, okula gelmemek, okuldan kaçmak, madde kullanmak, hırsızlık yapmak, otoriteye karşı gelmek olarak saptanmıştır. Katılımcıların da ifade ettiği gibi kavga etmek, mala zarar vermek, tehdit etmek, hırsızlık yapmak, madde kullanmak, okuldan kaçmak, otoriteye karşı gelmek fiziksel saldırgan ve kural dışı gösterge davranışlarla örtüşmektedir (Dishion ve Racer, 2013; Waldman ve Lahey, 2013). Fiziksel saldırganlık ve kural dışı davranışların yanı sıra sosyal saldırgan davranışlar da antisosyal davranışların bir alt boyutu olarak değerlendirilmektedir (Burt, Donnellan ve Tackett, 2012). Sosyal saldırgan davranışlar davranım sorunlarının alt boyutları olan fiziksel saldırganlık ve kural dışı davranışlarla ilişkili olup aynı zamanda bağımsız bir yapı olarak kabul edilmektedir (Burt, 2012; Burt ve Donnellan, 2009). Katılımcıların belirttiği lakap takmak, alay etmek, dedikodu çıkarmak, iftira atmak, düşmanlık beslemek gibi davranışlar sosyal saldırgan davranışlara örnek davranışlardır.

Katılımcıların ifadelerine göre erkekler daha çok fiziksel saldırgan davranışlar gösterirken kızlar sosyal saldırgan davranışlar göstermektedir. Görüşmelerden elde edilen bu bulgu önceki araştırma bulgularını desteklemekte ancak sosyal saldırganlığın kız öğrenciler arasında yaygın olduğu paylaşımı araştırma sonuçlarıyla örtüşmemektedir. Alanyazındaki araştırmalar erkeklerin kızlara göre daha fazla davranım sorunu gösterdiğini (Frick, 2016a) ancak ergenlikle beraber cinsiyetler arası farkın azaldığını göstermektedir (Moffitt, 2018; Sentse vd., 2017). Cinsiyetler arası farklılık Moffitt'in

(1993) antisosyal davranış teorisi ile açıklanabilir. Moffitt, davranım problemleri gösteren çocukları üç grupta sınıflamıştır; yaşam-boyu, ergenlik-sınırlı ve çocuklu-sınırlı davranım problemi gösterenler. Bu kurama göre erkekler çocukluktan başlayarak ergenliğe kadar kızlardan daha fazla davranım sorunu göstermektedir (Lahey vd., 2006; Sentse vd., 2017). Bu grup yaşam-boyu antisosyal davranış gösteren grup olarak tanımlanmakta ve genel olarak fiziksel saldırgan ve kural dışı kalıcı davranışlar göstermektedirler. Ergenlik dönemi ile beraber normatif davranım problemi gösteren bir başka grup (ergenlik-sınırlı) daha belirir. Moffitt'in kuramına göre ergenlik dönemine kadar erkek çocukları daha fazla fiziksel saldırgan ve kural dışı davranışlar göstermektedirler. Öte yandan, kızlar ergenliğe kadar daha az davranım sorunu gösterirken, ergenlikle beraber sosyal saldırgan davranışlarda ciddi bir artış meydana gelmektedir (Frick ve Viding, 2009). Sonuç olarak, ergenlikle beraber cinsiyetler arası farklılık azalırken erkeklerin fiziksel saldırgan davranışlar kızların ise sosyal saldırgan davranışlar gösterme eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır. Psikolojik danışmanların fiziksel ve kural dışı davranışların yaygınlığına ilişkin görüşleri araştırma sonuçlarıyla tutarlılık gösterirken, sosyal saldırganlığın kız öğrencilerde daha yaygın olduğu düşüncesi araştırma sonuçlarıyla örtüşmemektedir.

Katılımcıların, öğrencilerin davranım problemlerinin nedenlerine ilişkin görüşleri aile, arkadaş ilişkileri ve mahalli özellikleri kapsamaktadır. Birincisi, ebeveyn davranışları ergenlerde antisosyal davranışların seyrini etkileyen değişkenlerin başında gelmektedir (Duncombe, Havighurst, Hollan ve Frankling, 2012). Katılımcılarının ifade etmiş olduğu ailevi faktörler (ekonomik problemler, boşanma/sorumluluğun tek ebeveynde olması, aile baskısı, çocuğun duygusal ihtiyaçları göz ardı etme, şiddetli geçimsizlik ve kavga) ergenlerde davranım problemlerini doğrudan ya da dolaylı yollardan etkilemektedir. Aile içi geçimsizlik ve şiddetin kaynağı olabilecek ebeveynlerde görülen antisosyal davranışlar (Klahr vd., 2017), annedeki saldırgan kişilik (Trentacosta ve Shaw, 2008) gibi ebeveyn özellikleri çocuk ve ergenlerdeki davranım sorunlarını arttırmaktadır. Ayrıca, tek ebeveynle büyüyen çocukların her iki ebeveynle büyüyen çocuklara göre daha fazla davranım sorunu gösterdikleri bilinmektedir (Pardini, Fite ve Burke, 2008; Yockey, King ve Vidourek, 2019). Aile içinde şiddetli geçimsizlik olması, kavga ve çatışmaların olması, boşanma yaşantısı ile ailenin dağılması temel unsurlardır.

Ailenin sosyoekonomik düzeyi davranım problemlerini etkileyen ailevi faktörlerden biridir (Odgers vd., 2012). Ailenin sosyoekonomik düzeyi davranım problemlerini dolaylı olarak yordamaktadır (McCoy, Frick, Loney ve Ellis, 1999). Gelir düzeyinin düşük olduğu ailelerde çocuğun maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmaması çocuğu arkadaşlık ilişkilerine yöneltmekte ve arkadaşlar davranım sorunları için birer risk faktörü olabilmektedir (Johnson, Giardano, Longmore ve Manning, 2016). İkincisi, ergenlerin arkadaşlık ilişkileri de davranım sorunlarının gelişim seyri için risk faktörü olarak değerlendirilmektedir. Davranım problemleri gösteren ergenler için ebeveynler

yerine arkadaşların bağlanma figürü olması riskin kaynağı olarak gösterilebilir (Burnette, Oshri, Lax, Richards ve Ragbeer, 2012). Davranım problemi gösteren ergenin sosyalleşebileceği kişilerin yine kendisi gibi benzer davranışlar gösteren diğer ergenler olması ve karşılıklı olarak problem davranışların pekiştirilmesi olasıdır (Dishion, Patterson ve Griesler, 1994). Psikolojik danışmanların da ifade ettiği gibi davranım problemi gösteren ergenler genelde okul ortamında bir grup kurmakta ve grup olarak hareket etmektedir. Son olarak, ergenlerin davranım problemlerini etkileyen bir diğer faktör mahalli koşullardır (Neumann, Barker, Koot ve Maughan, 2010). Farklı mahalli koşullarda yetişen çocukların davranım sorunlarındaki farklılık okul öncesi dönemden itibaren gözlenebilmektedir (Goldstein, Davis-Kean ve Eccles, 2005). Mahalli şartlara bağlı olarak gelişen davranım sorunlarının uzun dönemli etkileri söz konusudur. Düşük sosyo-ekonomik düzey ve olumsuz çevresel koşullarda büyüyen çocuk ve ergenlerin davranım sorunları kalıcı bir özellik göstermektedir (Odgers vd., 2012). Psikolojik danışmanların davranım sorunlarının nedenlerinden biri olarak gösterdiği sosyoekonomik düzey ve çevresel koşullar antisosyal davranışları olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Psikolojik danışmanların problem davranış ortaya çıkmadan müdahale etmesi koruyucu bir işlev göstermektedir (Braet, 2009; Kyranides vd., 2018). Davranım sorunlarının temelinde olan bireysel ve bağlamsal faktörlere etki edecek kapsamlı psikolojik danışma yöntemlerinin benimsenmesi ve davranım sorunları gösteren ergenlerin bireysel özellik ve ihtiyaçlarına uygun müdahalelerin seçilmesi psikolojik danışma çıktılarına etkilemektedir (Frick, 2016b). Davranım sorunları gösteren ergenlerin psikolojik danışma sürecinde daha az gelişim gösterdikleri dikkate alındığında okul psikolojik danışmanlarının müdahale etme konusunda yukarıda sıralanan özellikleri dikkate almalarında yarar vardır. Bu araştırmada katılımcılar genellikle üç psikolojik danışma yaklaşımını (çözüm odaklı, bilişsel terapi, davranışçı terapi) kullanarak davranım sorunlarına müdahale ettiklerini belirtmişlerdir. Kanada Çocuk ve Aile Bakanlığının (2003) yayınladığı rapor, davranım sorunları gösteren çocuk ve ergenlere müdahalede kanıta dayalı önleyici bir yaklaşım ya da psikolojik danışma benimsendiğini ortaya koymaktadır. Bu raporun sonuçlarına göre davranım sorunlarına yönelik uygulanan psikolojik danışma programları çocuklarda önlemeye yönelikken ergenlerle tedaviye etme amaçlıdır. Okul psikolojik danışmanlarından elde edilen veriler de bu sonuçla örtüşmektedir; okul psikolojik danışmanları genel olarak üç psikolojik danışma yaklaşımını (çözüm odaklı, bilişsel terapi, davranışçı terapi) kullanarak davranım sorunlarına müdahale etmektedirler. Bireysel, aile temelli ve çok sistemli yaklaşımlar, davranım sorunlarının tedavinde benimsenen uygulamalardır. Bu uygulamalar arasında bilişsel problem çözme becerileri eğitimi, ebeveyn yönetim eğitimi, işlevsel aile terapisi ve çok-sistemli/çok boyutlu aile terapisi etkili sonuçlar veren kanıta dayalı uygulamalardır (Kazdin, 1997). Ayrıca, bilişsel-davranışçı terapi ve psiko-dinamik yaklaşımlar da bu amaçla kullanılmaktadır ancak tedavide elde edilen başarının ne ölçüde başarılı ve ne kadar uzun süreli olduğu diğer yaklaşımlara göre daha sınırlıdır (Nock, 2003).

Araştırmanın sonuçları katılımcıların davranım problemleri ile çalışırken idare, aile ve öğrenci ile iş birliği yapmayı önemsediklerini göstermektedir. Diğer yandan, bazı katılımcılar kendilerini donanımlı görmekte ve eğitimlerini yeterli bulmakta iken aynı zamanda süpervizyon hizmetlerinden uzak olmalarını ve üniversite eğitimleri sırasındaki uygulama eksiklerini kişisel yetersizlikleri olarak algıladıklarını belirtmişlerdir. Öyle ki katılımcılar süpervizyon, konsültasyon, lisansüstü eğitimin desteklenmesi, üniversiteyle iş birliği, seminer, konsültasyon ve hizmet içi eğitim gibi destek hizmetlere ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Davranım sorunları gösteren ergenlerle çalışırken daha etkili sonuçlar alabilmek için psikolojik danışmanların sadece sorunu değil sorunun çevresinde olan dinamikleri psikolojik danışma sürecine dâhil etmesi gerekmektedir (Grothaus, 2018). Okullarda sunulan ruh sağlığı hizmetlerinde idareci ve ebeveynler gibi paydaşların iş birliğinden uzak olması okul psikolojik danışmanlarınca sorun olarak algılanmaktadır (Tagay ve Savi-Çakar, 2017) ve bu kişilerin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır (Çokamay, Kapçı ve Sever, 2017). Tuzgöl-Dost ve Keklik'e göre (2012) okul psikolojik danışmanlarının mesleki yaşantılarını zorlaştırıcı olarak algılanan unsurlar arasında, velilerin ilgisizliği ve iş birliği yapmaya gönüllü olmaması ile okul yöneticilerinin iş birliğinden uzak olması yer almaktadır. Aynı çalışmada "çeşitli problem alanlarıyla karşılaşmak ve yetersizlik hissetmek" zorlanan alanlar arasında bulunurken, katılımcıların %30'u geçmiş staj, süpervizyon ve uygulama imkanlarını, %11'i ise aldıkları psikolojik danışma eğitimini yetersiz bulduklarını ifade etmiştir. Öte yandan, başka bir çalışmada okul psikolojik danışmanları sundukları hizmetlerin daha etkili olması için uygulamalı eğitim destekleri ve hizmetiçi eğitimlerle bilgi ve becerilerinin artırılması gerektiğini belirtmiştir (Tagay ve Savi-Çakar, 2017).

Bu nitel çalışma, doğası gereği amacı, sorular ve katılımcıların görüşleri ile sınırlı olup sonuçların daha kapsamlı değerlendirilebilmesi için daha fazla katılımcıya ulaşılması önerilmektedir. Günümüzde iç göçler ve pandemi süreci yaşandığı için davranım problemlerinin ileride çeşitlenebileceği, etkileyen faktörlerin değişebileceği göz önünde tutularak, ileriki çalışmaların kültür ve salgın etkisi açısından ele alınması önerilmektedir. Bunun yanı sıra, çalışma, okullarda dünya çapında sık yaşanan, can sıkıcı ve yıkıcı sonuçları olabilen davranım sorunlarına ilişkin sosyal gerçekliği ve bu sosyal gerçekliğe ilişkin bölgesel kültürel anlamı, sorunu bizzat yaşayan ve müdahale sürecinden sorumlu olan okul psikolojik danışmanları gözünden ele aldığı için çok güçlüdür. Böylece okullarda davranım sorunlarının neler olduğu, etkileyen faktörler, müdahale yöntemleri ve ihtiyaçlar açısından muhatapların fenomenolojik algıları etkileşimsel bir yolla tespit edilerek alanyazına ve ilgililere katkı sağlamıştır. Sonuçlara göre okul psikolojik danışmanlarının psikolojik danışma terapötik uygulamaları açısından ihtiyaçlarına göre hizmetiçi eğitimler ve süpervizyon çalışmalarının düzenlenmesi önerilmektedir. Aileleri davranım sorunları açısından eğitmeye yönelik çalışmaların düzenlenmesi, aile ile okul psikolojik danışmanı iş birlikli çalışmalarına yönetsel ve kurumsal destek olunması önerilmektedir.

Kaynakça

- ADALET BAKANLIĞI (2019). *Adli İstatistikler*. Ulaşıldı: 15 Eylül 2020 <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2182019155518istatistik2018.pdf>
- AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Association.
- AUSTİN, V. L., ve Sciarra, D. T. (2015). Çocuk ve ergenlerde duygusal ve davranışsal bozukluklar (M. Özekes, Çev.). Nobel Akademi.
- BAKER-HENNİNGHAM, H., Scott, S., Jones, K., ve Walker, S. (2012). Reducing child conduct problems and promoting social skills in a middle-income country: cluster randomised controlled trial. *The British Journal of Psychiatry*, 201(2), 101-108. [10.1192/bjp.bp.111.096834](https://doi.org/10.1192/bjp.bp.111.096834)
- BAKER-HENNİNGHAM, H., ve Walker, S. (2009). A qualitative study of teacher's perceptions of an intervention to prevent conduct problems in Jamaican pre-schools, *Child: Care, Health and Development*, 35(5), 632-642. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2009.00996.x>
- BERG, B. L. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences*. (4th ed.). Allyn & Bacon.
- BRAET, C., Meerschaert, T., Merlevede, E., Bosmans, G., Van Leeuwen, K., ve De Mey, W. (2009). Prevention of antisocial behaviour: Evaluation of an early intervention programme. *European Journal of Developmental Psychology*, 6(2), 223-240. <https://doi.org/10.1080/17405620601033194>
- BRÄNNSTRÖM, L., Kaunitz, C., Andershed, A., South, S., ve Smedslund, G. (2016). Aggression replacement training (ART) for reducing antisocial behaviour in adolescents and adults: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 27, 30-41. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.02.006>
- BRODY, G. H., Kogan, S. M., Chen, Y. F., ve Murry, V. M. (2008). Long-term effects of the strong African American families program on youths' conduct problems. *Journal of Adolescent Health*, 43, 474-481. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2008.04.016>
- BURNETTE, M. L., Oshri, A., Lax, R., Richards, D., ve Ragbeer, S. N. (2012). Pathways from harsh parenting to adolescent antisocial behavior: A multidomain test of gender moderation. *Development and Psychopathology*, 24(3), 857-870. <https://doi.org/10.1017/S0954579412000417>
- BURT, S. A. (2012). How do we optimally conceptualize the heterogeneity within antisocial behavior? An argument for aggressive versus non-aggressive behavioral dimensions. *Clinical Psychology Review*, 32(4), 263-279. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2012.02.006>
- BURT, S. A., ve Donnellan, M. B. (2009). Development and validation of the Subtypes of Antisocial Behavior Questionnaire. *Aggressive Behavior*, 35, 376-398. <https://doi.org/10.1002/ab.20314>

- BURT, S. A., Donnellan, M. B., ve Tackett, J. L. (2012). Should social aggression be considered "antisocial"? *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 34(2), 153-163. 10.1007/s10862-011-9267-0
- CANİNO, G., Polanczyk, G., Bauermeister, J. J., Rohde, L. A., ve Frick, P. J. (2010). Does the prevalence of CD and ODD vary across cultures?. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 45(7), 695-704. 10.1007/s00127-010-0242-y
- ÇOKAMAY, G., Kapçı, E. G., ve Sever, M. (2017). Okul ruh sağlığı hizmetlerinde yaşanan sorunlar: Psikolojik danışmanların görüşleri. *İlköğretim Online*, 16(4), 1395-1406.
- DİSHİON, T. J., Patterson, G. R., ve Griesler, P. C. (1994). Peer adaptations in the development of antisocial behavior. In L. R. Huesmann (Eds.) *Aggressive behavior* (pp. 65-91). The Plenum Series in Social/Clinical Psychology.
- DİSHİON, T.J. ve Racer, K. H. (2013). Development of adult antisocial behavior. In T. P. Beauchaine & S. P. Hinshaw (Eds.), *Child and adolescent psychopathology* (pp. 453-489). Wiley.
- DUNCOMBE, M. E., Havighurst, S. S., Holland, K. A., ve Frankling, E. J. (2012). The contribution of parenting practices and parent emotion factors in children at risk for disruptive behavior disorders. *Child Psychiatry & Human Development*, 43(5), 715-733. <https://doi.org/10.1007/s10578-012-0290-5>
- FARRINGTON, D. P., Gaffney, H., Lösel, F., ve Ttofi, M. M. (2017). Systematic reviews of the effectiveness of developmental prevention programs in reducing delinquency, aggression, and bullying. *Aggression and Violent Behavior*, 33, 91-106. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.11.003>
- FRİCK, P. J. (2016a). Early identification and treatment of antisocial behavior. *Pediatric Clinics*, 63(5), 861-871. <https://doi.org/10.1016/j.pcl.2016.06.008>
- FRİCK, P. J. (2016b). Current research on conduct disorder in children and adolescents. *South African Journal of Psychology*, 46(2), 160-174. <https://doi.org/10.1177/0081246316628455>
- FRİCK, P. J. (2004). Developmental pathways to conduct disorder: Implications for serving youth who show severe aggressive and antisocial behavior. *Psychology in the Schools*, 41(8), 823-834. <https://doi.org/10.1002/pits.20039>
- FRİCK, P. J., Christian, R. E., ve Wootton, J. M. (1999). Age trends in the association between parenting practices and conduct problems. *Behavior Modification*, 23(1), 106-128. <https://doi.org/10.1177/0145445599231005>
- FRİCK, P. J., ve Viding, E. (2009). Antisocial behavior from a developmental psychopathology perspective. *Development and Psychopathology*, 21(4), 1111-1131. 10.1017/S0954579409990071

- GOLDSTEIN, S. E., Davis-Kean, P. E., ve Eccles, J. S. (2005). Parents, peers, and problem behavior: a longitudinal investigation of the impact of relationship perceptions and characteristics on the development of adolescent problem behavior. *Developmental Psychology*, 41(2), 401-413. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.2.401>
- GROTHAUS, T. (2013). School counselors serving students with disruptive behavior disorders. *Professional School Counseling*, 16, 245–255. <https://doi.org/10.1177/2156759X12016002504>
- JOHNSON, W. L., Giordano, P. C., Longmore, M. A., ve Manning, W. D. (2016). Parents, identities, and trajectories of antisocial behavior from adolescence to young adulthood. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 2, 442-465. <https://doi.org/10.1007/s40865-016-0044-3>
- KAZDİN, A. E. (2018). Implementation and evaluation of treatments for children and adolescents with conduct problems: Findings, challenges, and future directions. *Psychotherapy Research*, 28(1), 3-17. <https://doi.org/10.1080/10503307.2016.1208374>
- KAZDİN, A. E. (1997). Practitioner review: Psychosocial treatments for conduct disorder in children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38(2), 161-178. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1997.tb01851.x>
- KLAHR, A. M., Burt, S. A., Leve, L. D., Shaw, D. S., Ganiban, J. M., Reiss, D., ve Neiderhiser, J. M. (2017). Birth and adoptive parent antisocial behavior and parenting: A study of evocative gene–environment correlation. *Child Development*, 88(2), 505-513. <https://doi.org/10.1111/cdev.12619>
- KRETSCHMER, T., Sentse, M., Dijkstra, J. K., ve Veenstra, R. (2014). The interplay between peer rejection and acceptance in preadolescence and early adolescence, serotonin transporter gene, and antisocial behavior in late adolescence: The TRAILS study. *Merrill-Palmer Quarterly*, 60(2), 193-216. <https://doi.org/10.13110/merrpalmquar1982.60.2.0193>
- KYRANİDES, M. N., Fanti, K. A., Katsimicha, E., ve Georgiou, G. (2018). Preventing conduct disorder and callous unemotional traits: preliminary results of a school based pilot training program. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 46(2), 291-303. <https://doi.org/10.1007/s10802-017-0273-x>
- LAHEY, B. B., Van Hulle, C. A., Waldman, I. D., Rodgers, J. L., D’onofrio, B. M., Pedlow, S., ... ve Keenan, K. (2006). Testing descriptive hypotheses regarding sex differences in the development of conduct problems and delinquency. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34(5), 730-748. <https://doi.org/10.1007/s10802-006-9064-5>
- LOEBER, R., Burke, J. D., Lahey, B. B., Winters, A., ve Zera, M. (2000). Oppositional defiant and conduct disorder: a review of the past 10 years, part I. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 39(12), 1468-1484. <https://doi.org/10.1097/00004583-200012000-00007>

- MANN, E. A., ve Reynolds, A. J. (2006). Early intervention and juvenile delinquency prevention: Evidence from the Chicago longitudinal study. *Social Work Research*, 30(3), 153-167. <https://doi.org/10.1093/swr/30.3.153>
- MATTHYS, W., ve Lochman, J. E. (2010). *Oppositional defiant disorder and conduct disorder in childhood*. Wiley-Blackwell.
- MCCOY, M. G., Frick, P. J., Loney, B. R., ve Ellis, M. L. (1999). The potential mediating role of parenting practices in the development of conduct problems in a clinic-referred sample. *Journal of Child and Family Studies*, 8(4), 477-494. <https://doi.org/10.1023/A:1021907905277>
- MCMAHON, R. J., ve Frick, P. J. (2007). Conduct and oppositional disorders. In E. J. Mash & R.A. Barkley (Eds.), *Assessment of childhood disorders*, (pp. 132 – 183). Guilford.
- MERİKANGAS, K. R., He, J. P., Burstein, M., Swanson, S. A., Avenevoli, S., Cui, L., ...ve Swendsen, J. (2010). Lifetime prevalence of mental disorders in US adolescents: results from the National Comorbidity Survey Replication–Adolescent Supplement (NCS-A). *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 49(10), 980-989. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2010.05.017>
- MERRİAM, S. B. (2015, 3. Basımdan çeviri). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev. Ed.). Nobel Yayıncılık.
- MİNİSTRY of Children and Family Development (2003). Ulaşıldı: 16 Nisan 2020 <https://childhealthpolicy.ca/wp-content/uploads/2012/12/RR-4-04-full-report.pdf>
- MOFFİTT, T. E. (2018). Male antisocial behaviour in adolescence and beyond. *Nature Human Behaviour*, 2, 177–186. <https://doi.org/10.1038/s41562-018-0309-4>
- MOFFİTT, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: a developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674-701.
- MOFFİTT, T. E., Caspi, A., Dickson, N., Silva, P., ve Stanton, W. (1996). Childhood-onset versus adolescent-onset antisocial conduct problems in males: Natural history from ages 3 to 18 years. *Development and Psychopathology*, 8, 399-424. <https://doi.org/10.1017/S0954579400007161>
- NEUMANN, A., Barker, E. D., Koot, H. M., ve Maughan, B. (2010). The role of contextual risk, impulsivity, and parental knowledge in the development of adolescent antisocial behavior. *Journal of Abnormal Psychology*, 119(3), 534-545. <https://doi.org/10.1037/a0019860>
- NOCK, M. K. (2003). Progress review of the psychosocial treatment of child conduct problems. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(1), 1-28. <https://doi.org/10.1093/clipsy.10.1.1>
- ODGERS, C. L., Caspi, A., Broadbent, J. M., Dickson, N., Hancox, R. J., Harrington, H., ... ve Moffitt, T. E. (2007). Prediction of differential adult health burden by conduct problem subtypes in males. *Archives of General Psychiatry*, 64, 476-484. [10.1001/archpsyc.64.4.476](https://doi.org/10.1001/archpsyc.64.4.476)

- ODGERS, C. L., Caspi, A., Russell, M. A., Sampson, R. J., Arseneault, L., ve Moffitt, T. E. (2012). Supportive parenting mediates neighborhood socioeconomic disparities in children's antisocial behavior from ages 5 to 12. *Development and Psychopathology*, 24(3), 705-721. [10.1017/S0954579412000326](https://doi.org/10.1017/S0954579412000326)
- PARDİNİ, D. A., Fite, P. J., ve Burke, J. D. (2008). Bidirectional associations between parenting practices and conduct problems in boys from childhood to adolescence: The moderating effect of age and African-American ethnicity. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36(5), 647-662. <https://doi.org/10.1007/s10802-007-9162-z>
- PATTON, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. Ed.). Pegem Yayıncılık.
- POWELL, N. P., Boxmeyer, C. L., Baden, R., Stromeyer, S., Minney, J. A., Mushtaq, A., ve Lochman, J. E. (2011). Assessing and treating aggression and conduct problems in schools: Implications from the Coping Power program. *Psychology in the Schools*, 48(3), 233-242. <https://doi.org/10.1002/pits.20549>
- ROİSMAN, G. I., Monahan, K. C., Campbell, S. B., Steinberg, L., ve Cauffman, E. (2010). Is adolescence-onset antisocial behavior developmentally normative?. *Development and Psychopathology*, 22, 295-311. [10.1017/S0954579410000076](https://doi.org/10.1017/S0954579410000076)
- SAWYER, A. M., Borduin, C. M., ve Dopp, A. R. (2015). Long-term effects of prevention and treatment on youth antisocial behaviour: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 42, 130-144. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2015.06.009>
- SCHREIER, M. (2012). *Qualitative Content Analysis in Practice*. Sage.
- SENTSE, M., Kretschmer, T., De Haan, A., ve Prinzie, P. (2017). Conduct problem trajectories between age 4 and 17 and their association with behavioral adjustment in emerging adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*, 46(8), 1633-1642. <https://doi.org/10.1007/s10964-016-0476-4>
- TAGAY, Ö., ve Savi-Çakar, F. (2017). Okullarda yürütülen psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin okul psikolojik danışmanlarının görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1168-1186.
- TRENTACOSTA, C. J., ve Shaw, D. S. (2008). Maternal predictors of rejecting parenting and early adolescent antisocial behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36(2), 247-259. <https://doi.org/10.1007/s10802-007-9174-8>
- TUZGÖL-DOST, M., ve Keklik, İ. (2012). Alanda çalışanların gözünden psikolojik danışma ve rehberlik alanının sorunları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23), 389-407.
- TÜİK (2017). *Güvenlik birimine suça sürüklenme ile gelen veya getirilen çocuk sayısı*. Ulaşıldı: 15 Eylül 2020 http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1070

- VÍCENTE, B., Saldivia, S., De La Barra, F., Kohn, R., Pihan, R., Valdivia, M., ... ve Melipillan, R. (2012). Prevalence of child and adolescent mental disorders in Chile: a community epidemiological study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 53(10), 1026-1035. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2012.02566.x>
- WALDMAN, I. D., & Lahey, B. B. (2013). Oppositional defiant disorder, conduct disorder, and juvenile delinquency. In T. P. Beauchaine & S. P. Hinshaw (Eds.), *Child and adolescent psychopathology* (2nd ed., pp. 411– 452). Wiley.
- YOCKEY, R. A., King, K. A., ve Vidourek, R. A. (2019). Family factors and parental correlates to adolescent conduct disorder. *Journal of Family Studies*, 1-10. <https://doi.org/10.1080/13229400.2019.1604402>